

Haza a hagyományban?

„Ajánlom e könyvecskét mindazoknak, akik küzdenek a veszteség fantomjával, legyen az szülőföld, kapcsolat, család, gyermekkor, elfelejtett nyelv vagy bármi, amibe ma is vadul kapaszkodnának, mint isten száradó fűszálába.” – olvasható Orcsik Roland második kötetének hátsó borítóján. Az ajánlás értelmében a verseskönyv rendkívül széles közönséghez kíván szólni, mondhatni mindenkihez, hiszen ki lenne az, aki nem küzd semmiféle hiánnyal, nem találkozott még a veszteség problémájával? Ezek a veszteségek különböző természetűek lehetnek, mint azt az ajánlás ki is hangsúlyozza, megjelölve egyben a kötet lehetséges témáit, melyek a líra klasszikus témái is egyben. A cím enyhe pátosza szintén a klasszikus modernség tematikai, poétikai értékrendjének meglétét sugallhatja – mint látni fogjuk – némileg (de nem teljesen) megtévesztő módon. Az éjszaka a hold felé fordul magányos szubjektum emelkedett, melankolikus hangja helyett azonban egy kísérletező, a posztmodern alapjain álló, de azt sok tekintetben elutasító hangot hallhatunk, ennek az ellentmondásnak megfelelően hasonló feszültségekkel terhelt poétikai eszköztárral. (A cím ellentmondásosságát is erősítheti, hogy az említett klasszikus költői szerep és tematika mellett a kilencvenes évek igen sikeres alternatív zenekarának, a Kispál és a borz egyik korai albumának címét is emlékeztetünkbe idézheti.) Kapaszkodik egyrészt a hagyományba, de mivel annak „száradó fűszála” nagyon sok esetben nem bírja megtartani, így el is távolodik tőle, helyenként igen radikálisan. Ez a radikalitás azonban már láthatóan nem éri el az első kötet, a Rozsdamaró szintjét, lázadása kevésbé heves és látványos, de kapaszkodása még mindig „vad”, nem szelídült meg teljesen.

A szegedi Tiszatáj Kiadó gondozásában megjelent, *Holdnak, Arcal* című kötet szövegeinek alapvető ellentmondását a hagyományhoz való viszony termékeny feszültsége adja. Többek között erre a problémára reflektálnak az első ciklus (*Poszt-humusz*) versei, melyek a haza megtalálásának, a hazába való visszatérésnek a lehetetlensége mellett, az értelmezést kissé kitágítva a klasszikus hagyományhoz való visszatérés lehetetlenségét is hangsúlyozzák. Az igen gondosan és tudatosan szerkesztett gyűjtemény első egysége konok notóriussággal a haza, az otthon kérdéskörét járja körül. A könyv egészére

jellemző ellentmondásosság már a kötetnyitó mottóban is megfigyelhető: „utazom haza látogatóba”. Orcsik Roland verseinek otthon-élménye közel sem kiegyensúlyozott, nem a meleg, szilárd bázist, a bármikor elérhető kiindulópontot és ennek biztonságát jeleníti meg, sokkal inkább a hazatérés paradox jellegét. A kötet minden ciklusához egy-egy grafika kapcsolódik, az első egységhez egy fa-ember képe, kinek gyökerei mélyen lenyúlnak a földbe. Ennek a képnek egyenes folytatásai a versek, melyek gyökerek, a születés, a gyermekkor színtereit zarándokolják be. Az írások nagy része egyes szám első személyben vagy önmegszólító formában, egyes szám második személyben íródik, a nagyfokú személyességet hangsúlyozva. A lírai alany bejárja szülővárosát, nagyszülei házát, emlékei, a gyermekkor törmelékei között matat, ezekből a törmelékekből több szabályos formájú szonettet építve föl. Az otthon élettelenége szinte mindegyikben megjelenik: „Betemetve az utca, a ház, a szoba,” (*Dupla ex-pozíció*); „Halott porfészek, újra szólítod: otthon, / s ezzel el is hamvad...” (*Oidibusz oda-vissza*); „Csonthalom az út. / Elment, elmenekült, elutazott.”; „Az egész város, / mint egy leégett / erdő.” (*Önarckép, törmelékekkel*). A kihalt, élettelen, az emlékek törmelékeivel borított táj nem képes tehát az otthon melegét biztosítani, ugyanakkor elszakadni sem enged a hazajárót, hiszen hamuja alatt „parazsa ott kushad” (*Oidibusz oda-vissza*). Így kényszeríti az állandó próbálkozásra, hogy megelje a kezdetét, visszaérkezzen kiindulópontjához, melynek elsősorban identitása szempontjából van tétje, hiszen a haza megtalálása önmaga meghatározását tenné lehetővé. Ezért aztán, ha lehetetlen is, Sziszüphoszhoz hasonló eltökéltséggel igyekszik hazatalálni: „noha mindig azt az egyet, / szülővárost, szülőmondatot / görgeted le-fel / avaskorod sivatagában” (*Önarckép, törmelékekkel*). Ugyanazt a problémát járja körül több oldalról, minden versébe a hazatérés vágya íródik bele, „krónikus ismétlés”-ként, ahogy a ciklus záróversében megjegyzi, egyben átkötve a kötet következő egységének utazás-tematikájához.

A hazatérni képtelen versbeszélő – úgy tűnik – állandó utazásra kárhozottatott. Az utazás, az úton-levés sajátos kronotoposza és létállapota a második ciklus (*Utazni: színház*) verseinek fő témája. A versek formailag rendkívül különbözőek, a Kosztolányi stílusát imitáló vagy a korai Tandori eljárásait idéző (*Der letzte tourist in Europa*) egyaránt található a széles palettán. A kedves, a versbeszélő számára különböző okok miatt fontos helyek nagy része az ex-Jugoszlávia területén található (Dubrovnik, Ljubljana, Eszék), de Balatonfüred, Velence, illetve Görögország is meghatározó utazási célpontokként jelennek meg. Tájak, városok és azok jellegzetes hangulata is megjelenítődik itt, de ennél az ábrázolásnál sokkal fontosabb e magánmitológia helyszíneinek identitásképző funkciója, a szubjektumra tett hatása. Minden hely más és más aspektusát emeli ki a versekben megszólaló Én-nek, aki paradox módon éppen az állandó úton-lét rögzíthetetlenségében talál otthonra:

„Hátizsákban otthonom.” (*Via Ragusa*); „Hátizsákban cipeled e vidéket, / mint csiga a házát, / ahol az »én« az »te«:” (*Meleg, fekete hó*); „örökké más az ugyanaz” (*Görögországi töredékek*). Az egész-élmény hiánya, a töredezettség, a mozaikokban való létezés ezekben a szövegekben is újra meg újra felbukkan, ráadásul ez az élmény a ciklus második felében a formát is meghatározza, hiszen az egyes helyekhez kapcsolódó szövegek nem összefüggő egészként, csak töredékek montázsában jelennek meg. Különösen érdekes a Görögországot megidéző vers egyik része, mely az utazó és a turista közötti differenciát fogalmazza meg: „Hosszú út vezet odáig, / hogy turistából utazóvá légy, / örökös érkezővé, s nem idegenné, / aki mindenhová eljut.” Ez a különbségtétel akkor lehet igazán fontos, ha a hazakeresés és az állandó utazás sajátos, mozgó pozícióját nem csak a valós, térbeli tájak, hanem a költészeti hagyományok terepének is megfeleltetjük. Ekkor látjuk igazán azt az otthontalanságot és állandó keresést, amely Orcsik szövegeit jellemzi. És ha így olvassuk, akkor a legutóbb idézett néhány sor voltaképpen költői hitvallásként is felfogható, mely szerint a szerző ismerősen mozog sok hagyományban, és sokféleségének, stilisztikai heterogenitásának hátterében nem csupán a kezdő költő „szárnypróbálgatásai”, útkeresése, hanem tudatos költői magatartás húzódik. Arra, hogy a hagyomány nem magától értetődő többé, az idézett vers alábbi sorai is reflektálnak: „Az ógörög költők a szabadságot / kötött formában képelték el. / Táplálta őket a hagyomány. / Engem felfal, / mint Szaturnusz a fiait.” A hagyomány tehát nem „otthon”, nem mérték, melyet biztonsággal követhet, hanem – éppen azáltal, hogy egysége nem, csak sokfélesége létezik – probléma, állandó küzdelem. Természetesen nem csupán negatív hozadékokkal, hanem rendkívüli inspiratív erővel, mely a kötet minden versén nyomot hagy.

Az utazás, a befejezhetetlenség, a szüntelen változás kérdéseit körüljáró ciklus utolsó versének utolsó sorai – ugyanúgy, ahogyan az első ciklus utolsó verse – megint átvezetnek a következő kötetegység problémáihoz: „Mégis minden lépéssel / közelebb / a pilei kapuhoz, / melyet átlépve / fénylő terekbe nyílok” (*Dubrovniki peripátosz*). A harmadik ciklus címe (*Az üres tér*) ismételtelen valamiféle bizonytalan és éppen ezért feszültségteremtő közeget idéz, az üres tér motívumával a „horror vacui”, az ürtől való borzadás érzését hívja életre. A mindössze öt szövegből álló ciklus darabjait az eddigi – lírára jellemző – formától némileg eltérő, lapszélről lapszélre írott (az üres tértől való félelem!) szövegtest jellemzi. Ezeknek a verseknek a „maszk” és a „szerep” a visszatérő motívumai, a személyiség szerepei a különböző költői magatartásokban, melyekben a közös az állandó próbálkozás, az írás folytonossága, az üres terek kitöltése szavakkal – szakadatlanul: „Folytatás. Egy jelenet vége. És kezdete. Máshonnan. Másképp. Egy na végre. Egy tovább” (*Görbe körben*). A negyedik rész a *Pornó Eurydike*, Orpheusz és Eurüdiké mitológiai

történetét parafrázálja igencsak profán módon, a pornó-műfaj megidézésével. A tíz egységből álló vers egy filmforgatást jelenít meg: „a boncoló kamera előtt / vakon vonaglik a test,” külön érdekessége, hogy a filmfelvételt, mely – a műfaj sajátosságai miatt – a valóság kendőzetlen, naturalista ábrázolásának netovábbja, hogyan írja szét lírai képek sorozatává, a nyers valóságot költészettel takarva el.

A *Garfield-kommentárok* című versciklus egy újabb regiszterrel gazdagítja az amúgy is sokszínű kötetet: a képregényekből jól ismert elhízott, lusta, de nem kevés „filozofikus” hajlammal megáldott macska a populáris kultúra felé nyit utat. „Amiről nem lehet nyervogni, azon csámcsogni kell.” – olvasható a ciklushoz tartozó fekete-fehér rajz Garfield-szobrának talapzatán az eltorzított Wittgenstein-idézet. Itt az egyes szám első személyben írott versek alanya maga Garfield, aki nemes egyszerűséggel, minden árnyaltságtól, cizellaltságtól mentesen figyeli a világot, világnézete leginkább a sztoikusok rendíthetetlen nyugalalmát és passzivitását idézi – természetesen paródiaként értve. A Garfield-ciklust ugyanis nem lehet teljesen komolyan venni, az ironikus humor rendkívüli szerephez jut a versekben. A fent nevezett képregényhős nem hajlandó az élet komoly dolgaival foglalkozni, a kötet alaptémájára, a hiányérzetre is csupán a következő megjegyzése akad: „A hiány keressen magának egy kannát, / üljön bele, ürítsen, / hülyítse más agyát” (*Garfield lokálpatriotizmusa*). A dolgokat képtelen komolyan venni, a filozófusok és művészek (ebben a ciklusban is rendkívül sok a művészeti-filozófiai utalás) által rendre felvetett kérdéseket unja, nem törődik velük, vagy ha fel is veti őket, a választ elbagatellizálja: „Apró az én istenem, / elfér a pocakomban.” (*Garfield pocakja*); „Visszafordultam a hátamra, / pocakomat vakarászva / nyugtáztam: / semmi különbség / Kelet és Nyugat között” (*Garfield osztokodna*); „Életfilozófiám: / nyau-nyau” (*Garfield, a hiperpasszív*). A csupán önmagára figyelő, apátiába süllyedt macska szándékosan(!) nem hajlandó az úgynevezett „nagy kérdésekkel” foglalkozni: „Mit vacakoljak az olyan / túllihegett uszítószavakkal, / mint pl. / nemzet, határ, nafta, Isten. / Ez a bélpoklosok menüje. / Nekem nem veszi be / a gyomrom, / a lélekről nem is szólva” (*Garfield nem mindenevő*). Az oblomovi típust megidéző állat legfőbb bölcsessége a „fingo ergo sum”, érdeklődése szinte kizárólag az alvásra és az evésre koncentrálódik. Rendkívüli tudatossággal, már-már erős koncentrációval éri el, hogy képes legyen semmire sem figyelni, semmihez nem érteni, hiszen: „arany minden, / amihez nem értek” (*Garfield aranypukkantásai*). Természetesen fel kell hogy tűnjön, hogy ez a komolytalanság – amellet, hogy igazán termékeny terepet biztosít Orcsik humora és jellegzetes szóviccei, szójátékai számára – voltaképpen rendkívül komoly is egyben. Garfield ugyanis épp azáltal, hogy elutasítja a „súlyos kérdéseket”, egyben meg is idézi őket. Az pedig, hogy bagatell válaszokkal tudja le ezeket, ugyanúgy lehet a provokáció

gesztusa, mint ahogy a kezdő oldalon olvasható Wittgenstein-reminiszcencia eredeti változatának komolyan vétele, azaz a próbálkozás megkerülése ott, ahol a próbálkozás értelmetlen. Garfield tehát fecsegve hallgat arról, amiről nem lehet beszélni.

Az utolsó előtti, a *Pöcegödöri kantáták* címet viselő ciklus első verse a garfieldi életszemlélet továbbírása, a hiábavalóság, az erőfeszítés feleslegességének konstataciója és ezzel szoros összefüggésben a nihilista életszemlélet igazolása: „No school, no job, no problem – ennyi elég. / Tojni a csapdára, a macskára s a munkára” (*Munkaakció*). Ugyanez tér vissza az *Altató* című versben is: „hiába károg / jónás babits / dőlj le inkább / lazíts lazíts”. A *Kampányalás*ban pedig már nemcsak a költészetről, hanem magáról az alkotóról is igencsak szarkasztikus megjegyzést tesz: „Minden művész, / ha túlélő, / elhájasodik végül. / A koplalás / idejétmúlt toposz.” Saját tevékenységét is ironikusan szemléli tehát, ugyanúgy, ahogyan a költészetet is – a ciklus első néhány versében. Majd – ennek némileg ellentmondva – olyan típusú versek következnek, melyek eddig még nem bukkantak fel a kötetben. A *Nyolcasok sűrűjében* például egy szerelmes vers, mely nem mentes ugyan a megszózott szójátékoktól és iróniától, mégis felfedezhető benne némi emelkedett ünnepélyesség. Az ezt követő írás, a *Hajnali partizán* követi ezt az eljárást, az irónia és a komoly hangvétel kelnek birokra egymással, természetesen eldönt(het)etlen kimenettel. A legutolsó ciklus a *Gratis* címet viseli, és mindössze három verset tartalmaz. Mint címe is jelzi, amolyan ráadásféle, nem tartozik szorosan a kötetkompozícióhoz. Első szövege, a *Seggfűj*, bonus trackként, azaz ráadásként határozza meg magát, feltételezhetően egy bírálatra reagál, címzettje Bényei Gáspár kritikus. Az „alkalmi vers” így egyben önmeghatározás is, melyben a versbeszélő költészetét „anti-poétika”-ként értékeli. A *Sárga vers* és a *Viszlát aroma!* szintén költészeti kérésekre reagál, lehetséges magatartásmódokat állítva középpontjába. Az utolsó előtti versben pedig egy lehetséges befogadói magatartást is felvázol: „Vigan éldegélnek, / elégedettségük felháborító, / amikor meg efféle versekre akadnak, / bölcsen összekacsintanak, / elmosolyodnak, / majd egy laza mozdulattal, / mintha mi sem történt volna, / tovább lapoznak.” Ahogyan az ajánlásban felkészült azokra a „befogadókra”, akik nem is befogadók, hiszen sosem találkoznak szövegeivel, ebben a pár sorban azoknak szentel szót, akik bár olvassák sorait, könnyedén siklanak el fölötte. Úgy tűnik hát, hogy a költészetnek – ironizáljon rajta bármennyit – számára mégiscsak súlyos, meglehetősen komoly tétje van. Második kötetének színvonalát és sokrétűségét ismerve pedig biztosan számíthat rá, hogy verseit az olvasók egy harmadik típusa is kézbe veszi majd: olyanok, akik olvasva azt nem legyintenek rá „laza mozdulattal”, hanem ismételten visszatérnek majd hozzá. Majdnem úgy, mint haza.

(Orcsik Roland: *Holdnak, Arccal. Tiszatáj, Szeged, 2007*)